

Die Mauerspringer: DDR-litteraturen före och efter murens fall

Av Bärbel Westphal

[Länk till presentation av Bärbel Westphal](#)

Att förmedla en heltäckande bild av all tysk litteratur mellan 1945 och idag är förbehållet stora monografier, lexikon eller annan forskningslitteratur. Nedanstående artikel vill dock ge en översiktlig orientering i ämnet och kommer därför att ta fasta på några viktiga politiska datum, beskriva litteraturens villkor under DDR-tiden och skissera de tematiska områden som utkristalliserats efter 1989.^[1]

I rubriken "die Mauerspringer - murhopparna" finns en viss avgränsning, det ska handla om litteraturen i skärningspunkten mellan öst och väst. om litteraturen i politikens kraftfält. Ingen annan konst är så tätt förknippad med politiken i Östtyskland som litteraturen, då den både utgjorde ett verktyg för att förmedla det socialistiska enhetspartiets (SED:s) riktlinjer och samtidigt var den av samma parti hårdast bevakade konsten. Det går alltså inte att bortse från den samhälleliga och politiska utvecklingen i tysk litteratur, i synnerhet inte DDR-litteraturen.

Muren byggdes 1961 som en geografisk gräns men var också symbol för det förtryck som författarna i forna DDR levde med. Muren var samtidigt ett hinder som många författare ändå forcerade genom olika strategier för vad man kan kalla "murhoppning". Uttrycket "Die Mauerspringer" härrör från Peter Schneiders bok med samma namn som utkom 1982 och som då var en stor framgång. Den skildrar livsöden i både Öst- och Västberlin i en tid då ordet "återförening" hade utvecklats till ett fullkomligt tabu. Schneider återger i sin bok anekdoter om människor som på de mest fantastiska sätt lyckades att ta sig över muren i båda riktningarna. Berättelserna uttrycker i långa stycken en stor sorg över den olyckliga delningen av landet.

En ny, socialistisk litteratur

1945 började DDR-litteraturens formering i författarförbund och förlag med storslagna visioner. Just friheten från förtryck - nazismens förtryck - och den antifascistiska kampen var ledstjärnor i de program som utvecklades. Den DDR-litteratur som så småningom kom att begränsas av trångsynta partifunktionärer gjorde i början i hög grad anspråk på att utveckla stor konst i sann humanistisk, demokratisk och socialistisk anda. Många namnkunniga författare återvände efter krigsslutet 1945 just till den sovjetiska zonen - det område som 1949 blev statsbildningen DDR - i tron om att kunna bygga upp ett bättre Tyskland. Det var främst Bertolt Brecht, Anna Seghers, Arnold Zweig, Peter Huchel, Stefan Hermlin och författarförbundets förste president Johannes R. Becher. Författarförbundet fick då också ett namn som angav dess intentioner: *Kulturbund zur demokratischen Erneuerung Deutschlands*, dvs kulturell sammanslutning för Tysklands förnyelse. Heinrich Mann hade också bestämt sig för att flytta till Östtyskland men dog i USA innan han kunde förverkliga sina planer. De första åren arbetade författarförbundet och andra förlag och organisationer aktivt för ett samarbete mellan författare i öst och väst. Det stora förlaget Aufbau-Verlag bidrog med ett brett spektrum av artiklar till den aktuella diskussionen. Engelska, franska, ryska och tyska författare föreläste i olika arrangemang i Berlin.^[2]

När DDR grundades den 7 oktober 1949 hade man under några få år hunnit etablera en central maktstyrning av alla administrativa myndigheter. Även det nya författarförbundet

organiserades efter sovjetiskt mönster med en omfattande kontroll- och censurapparat. Ganska snart hade författarna anledning att klaga på riktlinjerna: litteraturen skulle enkom tjäna uppbyggandet av en socialistisk stat och främja arbetarnas produktivitet och entusiasm. Författarna anmodades att leva nära lantbrukarnas produktion och arbetarnas fabriker och skildra deras liv i positiva tongångar - allt det som skulle kallas socialistisk realism.^[3] Tidskriften *Öst och Väst* förbjöds och fick läggas ner. Tidskriften hade grundats av Brecht och Seghers och var tänkt att medla mellan Tysklands olika delar. Den första tiden av "murhoppning" som ett korsande över gränserna var alltså redan förbi.

Enligt den nya estetiken skulle litteraturen vara folklig, nationell och lättförståelig. Begrepp som modernism och individualism bannlystes. Även experiment med formen ansågs vara dekadenta och föga uppbyggliga för folket.

Kurt Steinigers dikt var dock exemplarisk ur partiets synvinkel: han hyllar industrialism och arbetarnas liv:

Wir lieben das Leben, das Amboßklingen,	Vi älskar livet, städets ljud
Die zischende Lok und der Hämmer Singen,	det fräsande loket och hamrarnas sång,
Das Eisengekreisch und des Säers Schreiten,	järnets gnissel och såmannens steg,
Der Taube siegendes Flügelbreiten.	duvans segrande vingslag.
Wir lieben die Mütter, die Jugend, das Kind,	Vi älskar mödrarna, ungdomen och barnen,
Die Erde, die Sonne, den Frühlingswind. ^[4]	Jorden, solen och vårvinden.

Så låter det alltså när lyriken följer partiprogrammet. På en partistämman med därpå följande författarkongress 1959 förstärktes det socialistiska litteraturprogrammet ytterligare.^[5] Man formade en slogan: "Kumpel, greif zur Feder, die sozialistische Nationalkultur braucht Dich." (Kamrat, grip tag i pennan, den socialistiska nationalkulturen behöver dig). Detta ledde visserligen till ett hundratal skrivarstugor och mängder med så kallade "Brigadeberichte", dvs dagböcker från arbetsvärlden, men aldrig till den stora litteratur som man hade hoppats på. Oförtrutet fortsatte maktapparaten dock att forma kulturlivet efter sina mallar. Vid en stor biblioteksrensning 1958 ("Säuberung der Bibliotheken") konfiskerades tusentals böcker medan 30 000 togs undan för "prövning".^[6] Samtidigt bibehölls skolornas klassiska humanistiskt-optimistiska bildningsideal. Man främjade utgivningen av Lessing, Schiller, Goethe, Heine, Büchner och Fontane. Thomas Mann blev till och med hedersdoktor vid Schilleruniversitetet i Jena 1955.

Bertolt Brecht däremot, vars Berliner Ensemble redan hade fått världsrykte, sågs inte alltid med blida ögon av makthavarna. Ett exempel är operan *Die Verurteilung des Lukullus* som uruppfördes 1951. Recensenten ansåg att Brecht och kompositören Paul Dessau hade "förirrat sig i ett experiment, som var tvunget att misslyckas av ideologiska och konstnärliga skäl".^[7] Operans tonspråk, tolvtonsmusiken, fördömdes som dekadent. Stycket fick inte spelas mer.

Uppror och en hårdnande linje

Stalins död 1953 hade ingivit förhoppningar om en mera mänsklig stat, vilket blev en kortvarig illusion. Personer som hade yttrat sin lätnad över diktatorns bortgång häktades omedelbart och fick upp till 6 års fängelse.^[8] Det stora arbetarupproret den 17 juni 1953, alltså samma år, resulterade i 18 civilas och 17 uniformerades död. Upproret den 17 juni har ofta setts som en enskild händelse i Berlin men i själva verket protesterade 1 miljon människor på ca 700 platser i DDR mot SED-regimen och 600 sovjetiska pansarvagnar rullade bara genom Berlin. Man häktade ca 13 000 människor, den sista av dem frigavs först 1968.^[9]

Brecht kommenterade upprorets och regeringens hårdnande linje med sin dikt *Die Lösung*:

Nach dem Aufstand des 17. Juni

Efter upproret 17 juni

Ließ der Sekretär des Schriftstellerverbands In der Stalinallee Flugblätter verteilen Auf denen zu lesen war, daß das Volk Das Vertrauen der Regierung verscherzt habe Und es nur durch doppelte Arbeit Zurückerobern könne. Wäre es da Nicht doch einfacher, die Regierung Löste das Volk auf und Wählte ein anderes? [10]	lät författarförbundets sekreterare sprida flygblad i Stalinallé där man kunde läsa att folket hade mist sin regerings förtroende och endast kunde vinna tillbaka det genom dubbel arbetsinsats. Vore det inte enklare då att regeringen löste upp folket och valde ett nytt?
---	---

Författaren Stefan Heym började direkt skriva på ett manuskript där han bearbetade händelserna kring den 17 juni under titeln *Der Tag X* (Dagen x). Boken avslutades 1959, men fick inte publiceras i öst. Den utkom först 1974 i Västtyskland med titeln *5 Tage im Juni* (Fem dagar i juni). Stefan Heym var så bestört över upproret och dess kväsning att flera av hans senare böcker kom att kretsa kring ämnet förtryck. Han belades emellertid med publiceringsförbud mellan 1963-1973.

Efterhand skulle alltför många författare bli murhoppare, dvs antingen lämnade de frivilligt öst, publicerade i väst eller blev utvisade till väst. En första utvandringståg kom kort efter 1961 då muren byggdes: Uwe Johnsson, Helga Novak och Christa Reinig. Efter Wolf Biermanns utvisning med påföljande protestvåg 1976 lämnade även Sarah Kirsch, Reiner Kunze, Günter Kunert och Erich Loest DDR. Christa Wolf, Heiner Müller, Stefan Heym och Günter de Bruyn stannade dock kvar.

Stasis kontrollapparat

Vad var det som gjorde livet i DDR outhärdligt för många av de författare som inte fann sig i att skriva efter partilinjerna? Den intensiva bevakningen av författare och intellektuella började ta fart efter Pragvåren 1968, där man gjorde ett försök att våga sig på en socialism med ett mänskligare ansikte. Stasi-chefen Erich Mielke fruktade inget så mycket som ett liknande uppror och beordrade genast detaljerade rapporter om samtliga redaktörer, teaterfolk, författare, sångare och konstnärer.

Joachim Walther, som själv är författare och stod under hård bevakning under alla år i forna DDR har under 90-talet gått igenom över 150 000 Stasi-dokument i arkiven och sammanställt en omskakande rapport om dessa.[\[11\]](#) Förutom ett omfattande nät med Stasianställda fanns det fram till 1989 dessutom 350 s k inofficiella medarbetare (IM) för att övervaka litteraturscenen.[\[12\]](#) De inofficiella medarbetarna var inte professionella spioner utan till stor del intellektuella, författare eller andra på något sätt verksamma inom litteratursektorn och kulturlivet. Tillsammans med de av Stasi anställda officerarna bevakades litteratursektorn av 1 500 personer. Denna siffra ska jämföras med kyrkan som under alla år aldrig bevakades av fler än 800 medarbetare.

Innan en bok kunde publiceras hade den gått igenom många instanser. Man hade inrättat en effektiv kontrollapparat som slog larm vid minsta lilla förseelse från författarnas sida. Lektörer lade sig på ett tidigt stadium i manuskriptens utformning. När väl ett manuskript hade antagits av ett förlag, skulle en extern bedömare kontrollera den politiska lämpligheten. Därefter gick texten till den centrala censuren ("Hauptverwaltung für Verlage und Buchhandel", HV) i Berlin. Denna myndighet hade nära förbindelse med partiet och Stasi och hade till uppgift att driva igenom partilinjerna. Myndighetschefen hade en enastående makt: utan hans godkännande kunde ingen bok tryckas i DDR. Han bestämde över tilldelning av pappersmängden och storleken på upplagorna.

Även lektörernas omdömen kunna te sig dråpliga. Om Monika Marons bok *Josefa* stod det att läsa: "vardagen i DDR smutskastas på sidorna 25, 34, 54, 66 och 118".[\[13\]](#) Eller - som i fallet Detlef Opitz - bedömde man att författaren hade "psykiska störningar".[\[14\]](#) Franz Fühmanns bok om Georg Trakl hade strukits ner så pass att det endast fanns kvar 120 sidor

av de ursprungliga 280.[\[15\]](#)

En publikation i väst var det enda kryphålet som Stasi aldrig riktigt lyckades täppa till. Därför satsade man på ett tidigt stadium på att skrämma författarna till lydnad. Det började med uteslutning ur författarförbundet, över publikationsförbud till straffrättsliga följder.

Upptäcktes det att ett manuskript hade lämnats till ett förlag i väst kunde det rendera ett fängelsestraff på upp till 5 år. Men det fanns också en repertoar av subtila sätt att påverka en författare. När Brigitte Martin 1978 läste ur sin roman *Der rote Ballon* bestod publiken av 35 sanna litteraturvänner, 15 partirepresentanter och 70 Stasimedarbetare.[\[16\]](#) Hur långt förföljelsen kunde gå visade sig i fallet Günter Ullmann. Han förhöordes vid upprepade tillfällen i Stasis högkvarter och konfronterades då med många av sina innersta tankar som han endast hade yppat till en närstående "vän". Ullmann började misstro allt och alla och han bad tandläkaren att dra ut alla tänder på honom för att han var rädd att ha avlyssnings-buggar i plomberna. Han började tala med blommorna och hamnade till slut på en psykiatrisk anstalt.[\[17\]](#) Ett nytt uppsving för Stasi-aktiviteterna kom 1976 efter utvisningen av sångaren och poeten Wolf Biermann. Mellan 1970 och 1989 förföljdes ca 150 författare. Mot slutet av åttiotalet kunde Stasi förnöjt konstatera att man hade kontroll över den litterära världen. Den hade i princip lamslagits.

Det finns ett antal förklaringar till varför man lyckades rekrytera så många inofficiella medarbetare. En förklaring är ideologins enorma kraft. Många trodde sig verkligen tjäna en god sak och lyckades övertala sig själva att förråda sina egna vänner. För andra personer kunde det vara en flirt med Stasi - ett spännande liv - åter andra fick privilegier. Ibland kunde motivet också vara ren avundsjuke och karriärism. De som drevs av det sistnämnda var ofta mindre framgångsrika författare.[\[18\]](#)

Murens fall, litteraturen och medierna

1989 hände det som ingen ens i början av samma år skulle ha trott vara möjligt: gränserna öppnades, statsapparaten vågade inte ingripa och muren föll. Detta hade förberetts genom ett antal fredliga protester i öst, framförallt i kyrkorna. Ett litterärt dokument om detta är Erich Loests bok *Nikolaikirche* från 1995.

Därför är det desto mer förvånande när man idag läser om den s k ostalgin - en ordlek med orden öst och nostalgi. 15 år efter murens fall går det en våg av idylliserande DDR-framställningar genom landet. TV-mediet är inte sent att haka på trenden och har utvecklat triviala talkshows där skridskodrottningen Katarina Witt dricker "Rotkäppchen-Sekt" iklädd DDR-fotbollslandslagets dräkt och en blå halsduk från det socialistiska ungdomsförbundet "Die Pioniere". När hon i slutet av programmet dansar med DDR-boxaren Henry Maske måste 6 miljoner TV-tittare få intrycket att DDR var oerhört roligt att leva i.

Det finns dock några som inte syns i TV-rutan, t ex den man som satt i fängelse i 25 år, därför att han hade hjälpt människor att fly genom en port i muren. Vad skulle han berätta? Att han aldrig återsåg sin hustru, att man adopterade bort hans barn, eller att man i fängelset knäckte hans ryggrad så att han än idag inte kan sitta upprätt?[\[19\]](#)

Men innan vi gör ytterligare reflexioner om de möjliga orsakerna till ostalgivågen, ska vi först tillbaka till litteraturen och tiden direkt efter "Die Wende". Även om det i det närmaste är omöjligt att få en helhetsbild av det senaste decenniets DDR- och Wendelitteratur skulle man kunna beskriva ett antal tendenser.

- Det finns ett stort antal böcker som skoningslöst återger berättelser om förtryck, trångsynthet och psykiska deformationer i en totalitär stat. Man skulle kunna säga "uppgörelsens timme". Här återfinns bl a författare som Jurek Becker, Günter de Bruyn, Kerstin Hensel, Wolfgang Hilbig, Reiner Kunze, Erich Loest och Monika Maron.
- Fallet Christa Wolf är i detta sammanhang måhända ett eget kapitel. Wolf kom 1990 ut

med sin bok *Was bleibt?* Där beskriver hon ett författarliv under ständig bevakning av Stasi. En del västliga kritiker förebrådde Wolf att boken kom ut först efter murens fall. Hade den kommit innan, hade hon blivit hjältinna. Andra påpekade med rätta att ingen i väst hade rätt att tala om för sina kollegor i öst hur de skulle ha agerat i en totalitär stat. Boken ledde till en stor debatt om civillkurage och författarnas inblandning i Stasiaffärer.

- Det skrivs också osentimentala inventeringar av då- och nuläget samt skildringar av omställningsproblemen under de första åren på 90-talet. Så t ex Inka Parei med sin Berlinroman *Die Schattenboxerin* eller Ingo Schulze med sina *Simple Storys*. Där återfinns även Ralf Hochhuths teaterpjäser *Wessis in Weimar* som anklagar Västtyskland för sitt rabiata sätt att pådriva privatiseringen av företag och okänsligt genomförda rensningsaktioner på universitet, skolor och myndigheter för att få bort Stasimisstänkta element.
- Det finns en stark humoristisk linje som kanske har bäddat för dagens ostalgi. Thomas Brussig är osannolikt framgångsrik med sina romaner: *Helden wie wir* och *Kinder der Sonnenallee*. Han föregicks av Friedrich Christian Delius med *Spaziergang von Rostock nach Syrakus* och med Jens Sparschuhs *Zimmerspringbrunnen*. I dessa böcker återfinns tragikomiska hjältar i spänningsfältet mellan öst och väst. Till den här kategorin hör även Claudia Rusch med sin bok *Meine freie deutsche Jugend*. Dessa böcker kombinerar systemkritik med humor.
- En bok som *Zonenkinder* av Jana Hensel däremot är skriven av företrädare för en generation som var tonåringar när muren föll och som betraktar DDR i backspegeln med ett barns ögon, där övervakning och förtryck endast spelar en marginell roll. Denna bok har anklagats för just bristen på systemkritik.

Med böcker som den sistnämnda kommer man kanske också närmare en förklaring till dagens litteratur- och mediebild av DDR. Det handlar om en förlorad eller kanske ännu inte hittad identitet. Skulle verkligen allt ha varit dåligt i DDR, frågar sig den här generationen och reagerar därmed också på den kapitalistiska västvärldens enorma arrogans och vad-var-det-vi-sa-mentalitet som vid sidan av återföreningsglädjen också sköljde över DDR i början.

Regissör Leander Haußmann som filmatiserade Thomas Brussigs roman *Sonnenallee* förklarar ogenerat: "DDR var ett ruttet system. Än idag kan jag inte hitta något gott. Då bad jag varje dag om att denna mardröm av pinsamheter, medelmåttlighet, godtycke och brutalitet skulle finna ett slut. Men bara för några år sedan kallade folket från väst oss forna DDR-medborgare triumferande för 'Jammerossis' (gnällspikar från öst) och förklarade våra liv före 1989 som helt förfelade. På båda sidor uppstod avundsjuka, förakt, ignorans och hat".[\[20\]](#) Det var i det skedet Brussig och Haußmann bestämde sig för att skriva en komedi över den vanliga människan i DDR. Haußmann säger: "Tydligen har vi fångat upp ett stort behov: en längtan av att få tillbaka en liten snutt identitet. Men samtidigt som skildringarna av öst kommersialiserades blev DDR alltmer till en konstprodukt. Verklighetens DDR råkade i fullständig glömska. Alla de som egentligen borde skämmas kryper fram igen och surfar på ostalgivågen".[\[21\]](#)

Wolfgang Becker, regissör till filmen *Goodbye, Lenin!* är också pinsamt medveten om att han just nu profiterar på ett stämningsläge och en medietrend. Han tar själv därför avstånd från ostalgivågen och medger att han ju egentligen inte visste mycket om DDR innan han skrev manus till filmen.[\[22\]](#)

Men frågan är också om de breda folklagren i Tyskland orkar ta sig igenom ännu en bearbetning av traumatiska händelser förorsakade av en totalitär regim. I varje fall inte just nu - verkar det som. I en intervju i tidningen *Spiegel* menade Jana Hensel att alla har privata, opolitiska minnen t o m från en diktatur, även om man inte önskar sig tillbaka till den tiden. När journalisten då frågade vad hon skulle säga om ett TV-program eller en bok där man idylliserande berättade om hur mysigt det var vid lägerelden i Hitlerjugend stod hon svarslös.

Hon trodde att om man bara tillät folk att bearbeta sina minnen skulle ämnet försvinna av sig självt.[\[23\]](#)

Mera sant är förmodligen att nya generationer kommer att både fråga och skriva om Tyskland - ett land som fortfarande har en del att ta itu med men som numera också har en chans att läkas. Det är nog huvudstaden Berlin redan ett exempel på. Den staden är på god väg att bli Europas nya metropol. Där samlas författarna igen och integrationen mellan öst och väst är redan ett faktum. Idag finns det endast en liten bit kvar av muren. Den är övermålad med färgglad graffiti och kan inte längre mana fram det som en gång var DDR.

© [Bärbel Westphal](#)

Litteraturförteckning

Barner, Wilfried (utg.) (1994): *Geschichte der deutschen Literatur von 1945 bis zur Gegenwart*. München.

Niebergall, Uli (2001): *Deutschsprachige Literatur 1945 bis heute*. Lund.

Walther, Joachim (1996): *Sicherungsbereich Literatur*. Berlin.

Spiegel 13/2003.

Spiegel 24/2003.

Spiegel 35/2003.

Spiegel 37/2003.

Bibliografi (i urval), med svenska översättningar i förekommande fall:

Apitz, Bruno: *Nackt unter Wölfen* (1958). *Naken bland vargar* (1960)

Becker, Jurek: *Jakob der Lügner* (1969). *Jakob Lögnaren* (1972)

Amanda Herzlos (1992). *Amanda, den hjärtlösa* (1993)

Biermann, Wolf: *Die Drahtharfe* (1965). *Taggrådsharpan* (1971), ballader

Mit Marx- und Engelszungen (1968), ballader, dikter, sånger

Fyra texter om återföreningen (1990), valda artiklar

Der Sturz des Daidolos (1992). *Daidalos fall: prosaiska texter om Tyskland* (1992)

Bobrowski, Johannes: *Levins Mühle* (1964)

Sarmatische Zeit (1961). *Den sarmatiska slätten* (1975)

Braun, Volker: *Hinze-Kunze-Roman* (1985)

Wir befinden uns soweit wohl - wir sind erst einmal am Ende: Äusserungen (1998)

Brecht, Bertolt: *Dreigroschenoper* (1928). *Tolvskillingsoperan* (1997 som video)

Herr Puntila und sein Knecht Matti (1940)

Mutter Courage und ihre Kinder (1941). *Mor Courage och hennes barn. Den kaukasiska kritcirkeln* (1997)

Der gute Mensch von Sezuan (1942). *Den goda människan i Sezuan* (1998)

Das Leben des Galilei (1943). *Fem dramer: Tolvskillingsoperan, Galileis liv, Mor Courage och hennes barn, Herr Puntila och hans dräng Matti, Den goda människan i Sezuan Kalendergeschichten* (1949)

Der kaukasische Kreidekreis (1949)

Kleines Organon für das Theater (1949). *Liten hjälpreda för teatern och andra skrifter i samma ämne*

Die Verurteilung des Lukullus (1951)

Sex dramer: Baal, Staden Mahagonnys uppgång och fall, Heliga Johanna från slakthusen,

Fru Carrars gevär, Svejk i andra världskriget, Den kaukasiska kritcirkeln (1970)

Buckower Elegien (1953). *Jag behöver ingen gravsten: dikter 1917-1956* (1998)

Brussig Thomas: *Helden wie wir* (1995). *Hjältar som vi* (1997, 2000)
Am kürzeren Ende der Sonnenallee (1999). *På den kortare sidan av Sonnenallé* (2001)

Burmeister, Brigitte: *Unter dem Namen Norma* (1994)

De Bruyn, Günter: *Buridans Esel* (1968)
Zwischenbilanz. Eine Jugend in Berlin (1991)
Vierzig Jahre. Ein Lebensbericht (1996)
Deutsche Zustände: über Erinnerungen und Tatsachen, Heimat und Literatur (1999)

Delius, Friedrich Christian: *Die Birnen von Ribbeck* (1993)
Der Sonntag, an dem ich Weltmeister wurde (1994)
Der Spaziergang von Rostock nach Syrakus (1995)

Fühmann, Franz: *Vor Feuerschlünden. Erfahrungen mit Trakls Gedicht* (1984)

Grass, Günter: *Die Blechtrommel* (1959). *Blecktrumman* (1961)
Katz und Maus (1961). *Katt och råtta* (1967)
Hundejahre (1963). *Hundår* (1963)
Der Butt (1977). *Flundran* (1979)
Die Rättin (1986). *Rättinan* (1987)
Ein weites Feld (1995). *En invecklad historia* (1997)
Im Krebsgang (2002). *Krabbans gång* (2003)

Grünbein, Durs: *Grauzone morgens* (1988) lyrik
Schädelbasislektion (1991)
Falten und Fallen (1994)
Den teuren Toten (1994). *Biologisk vals. Dikter i urval* (1999)
Erklärte Nacht (2002)

Hensel, Jana: *Zonenkinder* (2002)

Hensel, Kerstin: *Im Schlauch* (1993)
Tanz am Kanal (1994)
Neunerlei (1997)
Alles war so, alles war anders : Bilder aus der DDR (1999)
Im Spinnhaus (2003)

Hein, Christoph: *Der fremde Freund/Drachenblut* (1982). *Den främmande vännen* (1985)
Das Wildpferd unterm Kachelofen (1984). *Vildhästen under kakelugnen : en härligt tjock bok om Jakob Borg och hans vänner* (1988)
Horns Ende (1985). *Sommaren då Horn dog* (1987)
Der Tangospieler (1989). *Tangospelaren* (1990)
Von allem Anfang an (1997)
Willenbrook (2000)

Heym, Stefan: *Der König David Bericht* (1972)
Fünf Tage im Juni (1974). *Fem dagar i juni* (1977)
Collin (1979). *Collin* (1980)
Ashaver (1981). *Ashasverus* (1982)
Nachruf (1988)
Einmischung (1990)
Auf Sand gebaut: sieben Geschichten aus der unmittelbaren Vergangenheit (1990).
Sandslottet: sju berättelser ur det nära förflutna (1991)

Hermann, Judith: *Sommerhaus später* (1998). *Sommarhus senare* (2000)
Nichts als Gespenster (2003). *Bara spöken* (2004)

Hettche, Thomas: *Nox* (1995)

Hilbig, Wolfgang: *Alte Abdeckerei* (1991)

Ich (1993)

Das Provisorium (2000)

Hochhuth, Rolf: *Wessis in Weimar: Szenen aus einem besetzten Land* (1993)

Jirgl, Reinhard: *Mutter Vater Roman* (1990)

Abschied von den Feinden (1995). *Avsked från fienderna* (1996)

Hundsnächte (1997)

Die atlantische Mauer (2002)

Die Unvollendeten (2003)

Johnson, Uwe: *Mutmaßungen über Jakob* (1959)

Das dritte Buch über Achim (1961). *Den tredje boken om Achim* (1962)

Jahrestage 1-4 (1970-1983)

Ich bin Bürger der DDR und lebe in der Bundesrepublik (1970), intervju

Kant, Hermann: *Die Aula* (1965)

Das Impressum (1972)

Der Aufenthalt (1977)

Der Abspann (1991)

Kirsch, Sarah: *Katzenkopfpflaster* (1977). Samling med tre diktband: *Landaufenthalt* (1967),

Zaubersprüche (1973) och *Rückenwind* (1976). *Glashussplitter* (1989)

Erdreich (1982)

Spreu (1991)

Erkönigs Tochter (1992)

Das simple Leben (1994), kortprosa

Islandshoch (2002), dagboksnotiser

Kolbe, Uwe: *Hineingeboren* (1980), lyrik

Bornholm II (1986)

Vaterlandkanal (1990)

Die Farben des Wassers (2001)

Kunert, Günter: *Im Namen der Hüte* (1967), roman. *Förrädarnas hattar* (1973)

Die Beerdigung findet in aller Stille statt (1968). *Begravningen äger rum i stillhet och andra noveller* (1978)

Erwachsenenspiele: Erinnerungen (1997)

Kunze, Reiner: *Sensible Wege* (1969). *Dikter över alla gränser* (1973)

Die wunderbaren Jahre (1976). *De underbara åren* (1977)

Nicht alle Grenzen bleiben: Gedichte zum geteilten Deutschland von Reiner Kunze, Wolf

Biermann, Peter Huchel (1989)

Deckname Lyrik (1990)

Wo Freiheit ist ... : Gespräche 1977 - 1993 (1994) samtal

Ein Tag auf dieser Erde (1998), lyrik

Loest, Erich: *Es geht seinen Gang oder Mühen in unserer Ebene* (1978). *Det går sin gång eller slättens mödor* (1981)

Durch die Erde ein Riß. Ein Lebenslauf (1981)

Völkerschlachtdenkmal (1984)

Die Stasi war mein Eckermann: oder, mein Leben mit der Wanze (1991)

Katerfrühstück (1992)

Nikolaikirche (1995)

Als wir in den Westen kamen: Gedanken eines literarischen Grenzgängers(1997)

Gute Genossen: Erzählung, naturtrüb (2001)

Maron, Monika: *Flugasche* (1981)

Die Überläuferin (1986)

Stille Zeile sechs (1991)

Animal triste (1996)

Endmoränen (2002)

Müller, Heiner: *Germania Tod in Berlin* (1956-71), drama

Die Hamletmaschine (1977). *Hamletmaskinen och andra texter* (1986)

Germania 3 Gespenster am toten Mann (1990-95)

Novak, Helga M.: *Ballade von der reisenden Anna* (1965)

Die Eisheiligen (1980). *Järnnätterna* (1981), roman

Vogel Federlos (1982). *Fågel vinglös* (1984), roman

Solange noch Liebesbriefe eintreffen: gesammelte Gedichte (1999), lyrik

Parei, Inka: *Die Schattenboxerin* (1999). *Skuggboxerskan* (2001)

Plenzdorf, Ulrich: *Die neuen Leiden des jungen W.* (1973)

Berliner Geschichten: "Operativer Schwerpunkt Selbstverlag": eine Autoren-Anthologie: wie sie entstand und von der Stasi verhindert wurde / herausgegeben von Ulrich Plenzdorf, Klaus Schlesinger, Martin Stade (1995)

Rusch, Claudia: *Meine freie deutsche Jugend* (2003)

Schädlich, Hans Joachim: *Versuchte Nähe* (1977). *Försökt närhet* (1978)

Tallhover (1986)

Ostwestberlin (1987)

Trivialroman (1998)

Anders (2003)

Schneider, Peter: *Lenz* (1973). *Lenz* (1975)

Der Mauerspringer (1982). *Murhopparen* (1984)

Extreme Mittellage: eine Reise durch das deutsche Nationalgefühl (1990). *Efter muren: en resa genom den tyska nationalkänslan* (1992)

Paarungen (1992). *Parningslekar* (1994)

Eduards Heimkehr (1999). *Eduards hemkomst* (2000)

Schulze, Ingo: *33 Augenblicke des Glücks: aus den abenteuerlichen Aufzeichnungen der Deutschen in Piter* (1995)

Simple storys: ein Roman aus der ostdeutschen Provinz (1998). *Simple storys: en roman från den östtyska provinsen* (1999)

Seghers, Anna: *Das siebte Kreuz* (1942). *Det sjunde korset* (1978)

Transit (1944)

Die Toten bleiben jung (1949)

Die Entscheidung (1959)

Sonderbare Begegnungen (1973)

Sparschuh, Jens: *Der große Coup* (1987)

Der Zimmerspringbrunnen: ein Heimatroman (1995)

Strittmatter, Erwin: *Ole Bienkopp* (1963)

Der Laden (1983)

Walser, Martin: *Dorle und Wolf* (1987)
Über Deutschland reden (1988)
Die Verteidigung der Kindheit (1991)

Walther, Joachim: *Protokoll eines Tribunals: die Ausschlüsse aus dem DDR-Schriftstellerverband 1979* (1991)
Sicherungsbereich Literatur (1996), sakprosa

Wolf, Christa: *Der geteilte Himmel* (1963)
Nachdenken über Christa T. (1968). *Vem var Christa T.?* (1971)
Kindheitsmuster (1976). *Barndomsmönster* (1979)
Kein Ort. Nirgends (1979). *Landet som icke är* (1982)
Kassandra (1983). *Kassandra* (1984)
Störfall (1987). *Hotets dag.* (1987)
Sommerstück (1989). *Sommarstycke* (1990)
Was bleibt? (1990). *Vad blir kvar?* (1991)
Medea: Stimmen (1996). *Medea: röster* (1997)
Auf dem Weg nach Tabou (1996)
Leibhaftig (2002). *Liksom levande* (2004)

[1] En utförlig bibliografi finns som bilaga.

[2] Barner 1994, s. 119.

[3] Begreppet myntades redan 1934 av Andrej Shdanow som en del av den stalinistiska programförklaringen. Barner 1994, s. 129.

[4] Citerat efter Barner 1994, s. 311. Min översättning.

[5] Det som skulle betecknas "Bitterfelder Weg".

[6] Barner 1994, s. 283.

[7] Barner 1994, s. 274.

[8] Spiegel 13/2003, s. 72.

[9] Spiegel 24/2003, s. 39.

[10] Citerat efter Niebergall 2001, s. 109. Min översättning.

[11] Walther 1996.

[12] Walther 1996, s. 160-161.

[13] Walther1996, s. 312-313, FN 131.

[14] Walther1996, s. 320.

[15] Walther 1996, s. 290.

[16] Walther 1996, s. 284.

[17] Walther 1996, s. 466.

[18] Walther 1996, s. 467-468.

[19] Spiegel 37/2003, s. 221.

[20] Spiegel 37/2003, s. 220.

[21] Spiegel 37/2003, s. 220.

[22] Spiegel 37/2003, s. 212-214.

[23] Spiegel 35/2003, s. 154.